

Giuseppe Verdi

Don Carlo

Opera i 5 akter (8 billeder)

Tekst (på fransk) af Joseph Méry og Camille du Locle, i 1882 bearbejdet på italiensk af Antonio Ghislanzoni. Førsteopførelse af den franske version på Operaen i Paris 11. marts 1867, af den italienske version på Scala-Operaen i Milano 10. januar 1884. Førsteopførelse i Danmark på Det Ny Teater i København 20. november 1915, på Det Kgl. Teater 2. marts 1930.

Handlingen foregår i Frankrig og Spanien omkring år 1560.

Personerne:

FILIP, konge af Spanien – bas
ELISABETH AF VALOIS, prinsesse af Frankrig – lyrisk-dramatisk sopran
DON CARLOS, Filips søn, infant af Spanien – tenor
PRINSESSE EBOLI, hofdame hos Elisabeth – mezzosopran
MARKIS AF POSA, malteserridder – baryton
GREV LERMA – tenor
TEBALDO, page hos Elisabeth – sopran
STORINKVISITOREN, en blind olding på 90 år – bas
EN MUNK – bas
EN STEMME FRA OVEN – sopran
EN HEROLD – tenor
EN BRÆNDEHUGGER – baryton
GREVINDE AREMBERG – sopran

Kor:

I 6 af de 8 billeder. Brændehuggere, munke, hoffolk, flamske udsendinge, folk, inkquisitionstjenere. I operaens franske version er der et stort balletoptrin i 3. akt 1. billede; det opføres kun sjældent.

Scenebilleder:

1. akt: I skoven ved Fontainebleau
2. akt 1. billede: Et kapel i klosteret San Yuste
2. akt 2. billede: I klosterets have
3. akt 1. billede: I slotsparken i Madrid
3. akt 2. billede: Stor plads i Madrid foran en kirke
4. akt 1. billede: Kongens kabinet på slottet i Madrid
4. akt 2. billede: Fængsel
5. akt: Klosterkapellet (som i 2. akt 1. billede)

Varighed: 196 minutter

FØRSTE AKT – udeladt i Semper Oper-opsætningen

I skoven ved Fontainebleau i nærheden af Paris arbejder brænd og deres koner i den hårde vinterkulde med at save og hugge grenene af nogle fældede egetræer. Krigen med Spanien har forarmet landet, og nøden er stor. Kongens datter Elisabeth deltager med sit følge i en jagt, udhungrede skovarbejdere klager deres nød til hende. Hun forærer sin guldkæde til en fattig enke og fortæller, at en spansk gesandt er ankommet til hoffet, hvilket tyder på, at der snart vil blive sluttet fred. Hun drager videre med sit jagtselskab, og også brændehuggerne

fjerner sig. Nu træder den spanske tronfølger, Don Carlos, frem; han har længe været trolovet med Elisabeth, men har aldrig tidligere set hende; nu har han uset overværet det foregående optrin, som har vakt hans kærlighed til hende. Da hun kommer tilbage, fordi hun er faret vild og ikke kan finde hjem til slottet, udgiver han sig som medlem af den spanske delegation, men da han overrækker hende et billede af hendes trolovede, ser hun at det er ham; kærligheden vågner også i hende, og de veksler det første kys. Da kommer pagen fra slottet og melder, at freden er sluttet, - men som en pant derpå skal Elisabeth være kong Filip II's dronning. Elisabeth tøver, men da folket bønfalder hende om ikke at bringe freden i fare ved at afslå kongens frieri, giver hun sit ja. De to elskende skilles i fortvivelse, mens folket jubler.

ANDEN AKT

Første billede

I et kapel i klostret San Yuste beder munkene ved kejser Karl V's grav for hans sjæl. Don Carlos sørger over tabet af sin elskede, som er blevet hans faders hustru. En munk råder ham til at søge trøst hos Gud, der ene kan stille hjertens storme; Carlos mener i hans stemme at genkende selve den døde kejsers. Carlos' ven, markis Posa, der har været på rejse til Nederlandene glæder sig over at gense Carlos og beretter, at Flanderns folk sætter deres lid til infanten, hvis hjælp og beskyttelse de beder om, da hans fader Filip II, farer hårdt frem imod dem. Carlos betror Posa sin ulykkelige kærlighed til dronningen, og Posa råder ham til at bede kongen om at blive sendt til Flandern. Da kongen og dronningen kommer, træder Posa til side; Carlos og Elisabeth kan knap skjule deres bevægelse, men behersker sig dog, og efter en kort bøn ved faderens grav forlader kongen atter kapelet ledsaget af dronningen. Carlos og Posa sværger hinanden ubrydelig venskab og vil sammen arbejde for folkenes frihed.

Andet billede

I haven uden for klosteret sidder prinsesse Eboli med hoffets damer; hun synger til mandolinen en maurisk sang. Dronningen træder ud af klosteret, og kort efter ankommer Posa med brev til hende fra hendes moder, som er i Paris. Samtidig giver han hende hemmeligt en billet fra Carlos, hvori denne beder hende have fuld tillid til Posa. Hun spørger markisen, om han har noget ønske, og han beder hende modtage Carlos, der jo nu er hendes søn, i audiens. Han hidkaldes, og da alle har fjernet sig, bedyrer de elskende endnu en gang hinanden deres kærlighed, men indser, at de må skilles, og med smerte tager Carlos afsked og går. Straks efter kommer kongen, og da han finder dronningen alene, sender han trods Elisabeths bønner den første hofdame bort for hendes forsømmelighed; dronningen går grædende ind. Kongen spørger Posa, hvorfor han aldrig har søgt foretræde; hans bedrifter i felten er kongen bekendt, og han tillader Posa at udbede sig et bevis på den kongelige gunst. Posa beder da om nåde for det ulykkelige Flandern; denne dristighed behager Filip, som dog advarer Posa mod inkquisitionen. Han åbenbarer for Posa, hvordan han nages af uro for sin oprørske søn og af angst for, at hans unge hustru skal svigte ham, og beder Posa være ham tro.

TREDJE AKT

Første billede

I slotsparken i Madrid venter Carlos ved midnatstid længselsfuldt på der elskede; han er i en anonym billet blevet opfordret til at give møde. Da kommer den tilslørede Eboli, og i mørket genkender han hende ikke, men styrter i hendes arme; han opdager dog hurtigt sin fejltagelse, men hun kaster sløret og erklærer ham sin glødende kærlighed. Hun advarer ham mod at stole på Posa, der er blevet kongens fortrolige. Da Carlos prøver trække sig ud af den for ham pinlige situation, forstår Eboli, at han har ventet Elisabeth, mod hvem hendes harme nu vender sig. Da træder Posa frem; han har hørt slutningen af samtalen og fattet den store fare, Carlos svæver i, hvis kongen skulle få nys om noget. Han vil dræbe Eboli, men Carlos hindrer det, idet han dog truer hende med døden, hvis hun røber ham. Da hun rasende af skuffelse har trukket sig tilbage, beder Posa Carlos om at overlade ham, hvad han har af hemmelige papirer, for at han kan opbevare dem sikkert. Carlos bliver et øjeblik mistroisk, men fortryder det straks og udleverer dokumenterne.

Andet billede

På en stor plads i Madrid forberedes en fest, hvorunder flere kættere skal brændes på bål. Kongen og dronningen træder med følge ud af slottet, og Filip mindes sin ed om at ville forsvare troen. Da træder seks flamske

deputerede frem anført af Carlos og beder om nåde for deres land. Kongen afslår deres bøn, og da Carlos, for hvem det indholdsløse hofliv i Madrid er en plage, beder om at måtte blive statholder i Nederlandene, spørger faderen, om han har mistet forstanden. Harmfuld svarer Carlos med draget sværd, at han vil redde det ulykkelige flamske folk. Filip befaler vagten at fratage ham hans kårde, men ingen gør mine til at ville adlyde. Da træder Posa frem og forlanger den udleveret, og dybt rystet adlyder Carlos ordren. Kongen udnævner Posa til hertug, og begiver sig, da kætterbålene antændes, med sit følge til en tribune for derfra at følge det grusomme skuespil.

FJERDE AKT

Første billede

Kongen sidder efter en søvnløs nat ved morgengry i sit kabinet; han føler med smerte, at Elisabeth aldrig har elsket ham, og frygter at miste hende fuldstændigt. Storinkvisitoren føres ind hidkaldt af Filip, som ønsker at spørge ham til råds, da han frygter, at Carlos pønser på åbent oprør. Storinkvisitoren råder ham uden tøven til at lade Carlos dræbe; alt må vige for kirkens tarv. Også Posa kræver han udleveret til inkvisitionen, og Filip må nødtvungent bøje sig. Da inkvisitoren er gået, kommer dronningen, oprørt over, at hendes skrin er fjernet fra hendes værelse, og beder kongen skaffe det til veje igen. Han overrækker hende selv skrinet og beder hende åbne det i hans påsyn, hvad hun nægter. Han bryder da låsen op og finder et portræt af sin søn. Hun indrømmer, at Carlos står hendes hjerte nær, men forholdet mellem dem er uden plet. Filip vil dog ikke tro det, og kalder hende en skøge, hvorpå hun besvimer. Eboli træder ind ledsaget af Posa og udtrykker sin anger over at have sat ondt for den uskyldige Elisabeth. Kongen fortryder nu sin mistroiskhed, og da han og Posa er gået, tilstår Eboli for dronningen, at det er hende, der har røvet skrinet og overgivet det til kongen af jalousi, fordi Carlos har forsmået hendes kærlighed - og at hun desuden har ladet sig lokke til at blive kongens elskerinde. Dronningen giver hende valget mellem forvisning og kloster, og hun beslutter sig for det sidste, men først vil hun redde Carlos, hvis liv hun har bragt i fare ved sin overilede handling.

Andet billede

Carlos sidder i fængsel; Posa træder ind for at sige farvel til ham; han har indrømmet at være drivkraften i det flamske oprør og venter hvert øjeblik selv at blive fængslet. Carlos vil ile til kongen for at tale hans sag men et skud fra vagten dræber Posa. Nu træder kongen ind ledsaget af storinkvisitoren; han giver Carlos fri og overrækker ham hans kårde, Carlos siger sig løs fra faderen, der har myrdet hans ven. En skare oprørere trænger ind for at hylde Carlos, men inkvisitorens autoritet holder dem i skak.

FEMTE AKT

Elisabeth knæler i bøn ved Karl V's grav i klosteret San Yuste. Hun venter Carlos, der vil tage afsked med hende, og da han kommer, pålægger hun ham at kæmpe videre for de idealer, som Posa gik i døden for, og Carlos lover at være tro mod sin vens minde. Da de siger hinanden farvel for evigt, træder kongen og inkvisitoren, der har beluret dem, frem og befaler vagten at gribe Carlos, der med draget sværd viger tilbage mod gravmælet, hvor pludselig den afdøde kejser viser sig i munkens skikkelse og tager Carlos under sin beskyttelse; Filip og inkvisitionstjenerne viger forfærdede tilbage.

Verdi nærrede hele sit liv en varm interesse for den tyske digter og dramatiker Friedrich von Schiller (1759-1805). I sin ungdom skrev Verdi tre operaer med tekst efter Schiller, nemlig *Giovanna d'Arco* 1845 efter *Die Jungfrau von Orleans*, *I Masnadieri* 1847 efter *Die Räuber* og *Luisa Miller* 1849 efter *Kabale und Liebe*.

Efter Pariseropførelsen af Verdis *Macbeth* i 1865 bad Operaens direktør, Perrin, Verdi om at skrive en ny opera til Paris. Man enedes om at benytte Schillers *Don Carlos* (1787-1805) som grundlag, og tekstdigteren Joseph Méry gik i gang; kort efter døde han imidlertid, og Perrins svigersøn og sekretær, Camille du Locle, overtog opgaven, som han løste til Verdis tilfredshed. De to librettister støtter sig naturligvis først og fremmest på Schillers drama, men også på Alexandre Soumets skuespil *Elisabeth de France* (1828), hvorfra flere træk er overtaget – ligesom fra Eugène Cormons *Filippe II* (1846). Både Schiller og de to franske dramatikere har set helt bort fra de

historiske kendsgerninger; Don Carlos var en degenereret og unormal stakkel, som ikke ville have været i stand til at lægge politiske planer, Filip var ingen gammel mand, men kun 33, da han ægtede Elisabeth – og slottet Escorial, som han omtaler i sin arie, fandtes ikke på dette tidspunkt. I marts 1867, under verdensudstillingen, fandt uropførelsen sted; det var en prominent begivenhed, som overværedes af kejserparret, – men opførelsens kvalitet var kun middelmådig og succesen derfor ligeså. Den franske originaltekst oversattes nu til italiensk af A. de Lauzieres og A. Zanardini, og en opførelse (under titlen *Don Carlo*) samme sommer i London blev modtaget med begejstring – ligesom den første opførelse i Italien, som fandt sted i oktober i Bologna med den fremragende Angelo Mariani som dirigent og den ligeså fremragende Teresa Stolz som Elisabeth. Operaen var meget lang, og allerede før uropførelsen havde Verdi været nødt til at stryge den allerførste scene mellem Elisabeth og brændehuggerne, ikke mindst fordi det i Paris uundgåelige balletoptrin, som indledede 3. akt 1. billede, varede et helt kvarter.

I 1872 foretog Verdi en ændring og udvidelse af scenen mellem kongen og Posa i 2. akt 2. billede, og i 1883 omarbejdede og forkortede han operaen yderligere, idet han helt udelod 1. akt og balletten i 3. akt; Don Carlos fik en arioso i 1. billede, hvori han forklarer situationsspil - og endelig blev operaens slutoptrin forkortet til gavn for den dramatiske virkning. Antonio Ghislanzoni, som havde skrevet teksten til Aida, bistod Verdi med udarbejdelsen af teksten til denne reducerede 4-akts version, som fik sin førsteopførelse på Scala-Operaen i Milano den 10. januar 1884, og i denne skikkelse er operaen blevet kendt. I de seneste år er imidlertid interessen for originalversionen atter vågnet, og den spilles mange steder.

I Danmark opførtes *Don Carlos* første gang den 20. november 1915 på Det Ny Teater i København; Kaj Bendix havde oversat teksten, og man hørte Johannes Fønss som kongen, Hans Kierulf som Don Carlos, Ingeborg Steffensen som dronningen, Lilli Hoffmann som prinsesse Eboli, Aage Branner som Posa og Aage Fønss som storinkvisitoren; forestillingens dirigent var Victor Bendix, og den opførtes 9 gange. I 1930 kom operaen op på Det Kgl. Teater med Egisto Tango som gæstedirigent, kongen blev sunget af Holger Byrding, og man hørte desuden Marius Jacobsen som Don Carlos, Tenna Frederiksen som dronningen, Ingeborg Steffensen som prinsesse Eboli, Holger Bruusgaard som Posa og Aage Fønss som storinkvisitoren. I efteråret 1981 opførte Det Kgl. Teater første gang 5-akts versionen; operaen har gået i alt 97 gange på indtil sommeren 1995. Den seneste iscenesættelse i København blev lavet af Kasper Holten i november 2007. Det var 4-akts versionen, sunget på italiensk. Den 10. april 1968 udsendtes Don Carlos som radio-opera, dirigeret af Gerd Albrecht; man hørte Odd Wolstad som kongen, Sven-Olof Eliasson som Don Carlos, Ib Hansen som Posa, Claus Lembek som storinkvisitoren, Lone Koppel som Elisabeth og Marianne Roepstorff som Eboli.

I stilistisk henseende er *Don Carlos* Verdis mest heterogene værk. Ved siden af gammeldags ”numre” i stil med Trubaduren (f.eks. Carlos’ og Posas duet i 2. akt 1. billede) står gennemkomponerede, frit formede scener såsom scenen mellem kongen og Posa i 2. akt 2. billede og scenen mellem kongen og inkvisitoren i 4. akt. Trods denne ujævnhed hører Don Carlos afgjort til Verdis betydeligste værker. Orkesteret har større selvstændighed end i hans tidligere operaer og medvirker i høj grad som stemningsskabende faktor. Handlingens politiske momenter er klogeligt skudt i baggrunden til fordel for de rent menneskelige; herved er både Carlos’ og Posas roller blevet rykket ned fra deres absolut førende placering hos Schiller til fordel for kongens og dronningens. Operaens højdepunkt er kongens monolog i begyndelsen af 3. akt, en arie, som har udviklet sig til en dramatisk scene med et rystende sjælemaleri; også Ebolis arie i samme akts slutning hører til de mest storslåede partier af operaen. Den store, pompøse finale i 3. akt er ikke fri for en vis meyerbeersk pomp og også andre dele af operaen bærer vidnesbyrd om indrømmelser til tidens smag i Paris, men i de betydeligste dele af værket (foruden de nævnte f.eks. Elisabeths store scene i begyndelsen af sidste billede, tersetten mellem Eboli, Carlos og Posa i haven og kvartetten i 4. akt 1. billede) når Verdi hidtil ukendte højder i både psykologisk og musikalsk henseende.